

*Mariola Teresa Kozubek**
Katowice

Wychowanie do przebaczenia w pedagogii jedności

Świat współczesnej młodzieży kultury Zachodu coraz bardziej charakteryzuje życiowe zagubienie z powodu zaniku autorytetów, poczucie braku zrozumienia wynikające z osamotnienia wywołanego rozplynięciem się realnych relacji międzysobowych, a także narastający chaos w sferze wartości i religii, spowodowany powszechnie panującym relatywizmem i ucieczką od zasadniczych pytań o celowość życia człowieka na ziemi. Rodzice, wychowawcy, nauczyciele i pedagodzy wciąż poszukują nowych metod wychowawczych, aby uczyć dzieci i młodzież pokonywania trudów i porażek, budzić oraz ożywiać w nich zapał i zaangażowanie w przekształcanie własnej rzeczywistości w bardziej pogodną. Papież Franciszek, który dostrzega to wszystko, w Orędziu na XXV Światowy Dzień Młodzieży w Krakowie z ojcowską troską pyta: „Czy ty, drogi chłopcze, droga dziewczyno, poczułeś kiedykolwiek na sobie to spojrzenie pełne nieskończonej miłości, która, pomimo wszystkich twoich grzechów, ograniczeń, upadków, wciąż ci ufa i z nadzieją patrzy na twoje istnienie? Czy jesteś świadomy, jak wielka jest twoja wartość w planie Boga, który z miłości oddał ci wszystko?”¹. Miłość

* Dr Mariola Teresa Kozubek jest adiunktem w Katedrze Nauk o Rodzinie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Adres: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego, ul. Jordana 18, 40-043 Katowice; e-mail: mariola.kozubek@us.edu.pl.

¹ Franciszek, *Orędzie na XXXI Światowy Dzień Młodzieży w Krakowie*, nr 2 (Watykan, 15 sierpnia 2015).

zatem, jako odwieczna wartość najwyższa, która w naturę człowieka wpisała potrzebę kochania i bycia kochanym, powinna stanowić fundament wszelkich starań wychowawczych. Doświadczana i odwzajemniana urzeczywistnia człowieczeństwo, które spełnia się w byciu bezinteresownym darem z siebie, a jego najwyższą formą jest miłość miłosierna, która wyraża się w zdolności do przebaczenia i budzenia przebaczenia. Papież Franciszek w Bulli *Misericordiae Vultus* stwierdza, że przebaczenie, które jest ewidentnym wyrazem miłości miłosiernej, często wydaje się być trudne, choć jest narzędziem złożonym w ręce człowieka, by mógł osiągnąć spokój serca. „Uwolnienie się od żalu, złości, przemocy i zemsty – to warunki konieczne do tego, by żyć szczęśliwie”¹. Przebaczenia zatem trzeba uczyć przez całe życie. Celem niniejszej refleksji jest ukazanie koncepcji wychowania do przebaczenia, którą proponuje pedagogia jedności Ruchu Focolari. Na podstawie analizy wybranych przemówień Założycielki Ruchu, Chiary Lubich², skierowanych do rodziców, lecz także do dzieci i młodzieży, oraz jej myśli z obszaru teologii duchowości można stwierdzić, że jest to koncepcja oryginalna, w której przebaczenie postrzega się jako akt wychowawczy, zakładający głęboką ufność w możliwości każdego człowieka do stawania się lepszym. Dochodzenie do odkrywania tego wymaga jednak mozolnej pracy wychowawczej, opartej na takiej antropologii, która ukazuje wychowanika w pełni jego człowieczeństwa. W pierwszej części tej refleksji ukazuję sens i znaczenie przebaczenia w pedagogii jedności i myśli Chiary Lubich, natomiast w drugiej dokonuję analizy „sztuki miłowania” w kontekście jej propozycji dotyczących wychowania do przebaczenia.

1. Przebaczenie w pedagogii jedności i myśli pedagogicznej Chiary Lubich

Pedagogia jedności to system wychowawczy wypracowany w środowiskach wychowawczych Ruchu Focolari w różnych kręgach kulturowych³.

¹ Tamże, nr 9.

² Zob. Armando Torno, *Chiara Lubich – życie i dzieło* (Warszawa–Poznań: Fundacja Mariopoli, Wydawnictwo Święty Wojciech, 2013).

³ Badania diagnostyczne, dotyczące stylu wychowania w strukturach edukacyjnych Ruchu, które przeprowadziłam w latach 2007–2009 we Włoszech, Kamerunie, Argentynie i Urugwaju, stały się podstawą do opracowania teoretycznych podstaw pedagogii jedności. Prowadzona w kolejnych latach pogłębiona analiza tego systemu, z zastosowaniem hermeneutyki przemówień Lubich do rodzin i wychowawców oraz jej pism z zakresu teologii duchowości, pozwala

Jakkolwiek w swoich założeniach wyraźnie nawiązuje do chrześcijaństwa, to jednak jest przedmiotem zainteresowania i aplikacji także w środowiskach wychowawczych pozachrześcijańskich⁴. Główne założenia teoretyczne tej pedagogii pozwalają określić ją jako pewnego rodzaju filozofię humanizmu opartą na chrześcijańskiej antropologii. Wychowanie jest tu rozumiane jako droga, „którą przebywa podmiot wychowania (jednostka lub grupa) z pomocą wychowawcy (lub wychowawców), ku temu, kim powinien być, ku celowi uznanemu za istotny dla człowieka i ludzkości”⁵. Ów cel procesu wychowawczego jest odczytywany z Ewangelii i z postawy samego Jezusa Chrystusa. Lubich stwierdza: „Nasz cel [...] moglibyśmy określić jako Jego cel wychowawczy: *Aby wszyscy stanowi jedno*”⁶. Jej zdaniem ta prośba (modlitwa) Jezusa wyznacza ogólny cel wychowania: wspomaganie wychowanka w osiągnięciu pełnej dojrzałości osobowej, której wyznacznikiem jest jego zjednoczenie z Bogiem oraz zdolność bycia w jedności z innymi i działania na rzecz „zjednoczenia rodziny ludzkiej”. Cel ten jest wyprowadzony nie tylko z wartości religijnych, gdyż sięga także aksjologicznej i dialogicznej specyfiki natury człowieka oraz wartości ponadczasowych i społecznych. Lubich wyraża przekonanie, że jedność jest dążeniem o wielkiej aktualności, jest „znakiem i potrzebą czasów”⁷. Dlatego tę „wewnętrzną intuicję” trzeba *e-ducere* (łac.) – wydobyć na wszystkich płaszczyznach aktywności człowieka i ukonkretnić ją poprzez takie działania wychowawcze, które są zgodne z wymaganiami jedności. Precyzuje także, że podstawowym wymaganiami jest tu ewangeliczna miłość wzajemna, stanowiąca podstawę wyprowadzenia wszelkich metod i środków wychowania. „Dzięki solidnemu wychowaniu – mówi Lubich – możemy stać się jako pojedyncze osoby

zdefiniować pedagogię jedności jako system wychowania zwarty, a w pewnym sensie także uniwersalny. Zob. Projekt badawczy (grant NN106431033 Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wzwyższego, 2007–2009) pt. *Pedagogia jedności jako propozycja wychowania w środowiskach wielokulturowych: model europejski a modele innych kręgów kulturowych (Afryka, Ameryka Łacińska)*, prowadzony w KUL pod kierunkiem prof. dra hab. Mariana Nowaka.

⁴ Zob. Mariola T. Kozubek, „Wspólnota i jedność w wybranych obszarach życia społecznego – doświadczenie Ruchu Focolari”, *Paedagogia Christiana* 2/36 (2015): 92–95.

⁵ Chiara Lubich, „Charyzmat jedności i pedagogika”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandeleene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 314.

⁶ Tamże, 318.

⁷ Chiara Lubich, „Nowy styl życia chrześcijańskiego. Przemówienie wygłoszone w UNESCO 17.12.1996 z okazji wręczenia Nagrody za *Wychowanie dla pokoju*”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandeleene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 45–47.

i jako wspólnota, zdolnymi do współpracy, do dialogu i spotkania z innymi osobami”⁸.

Wykładnią pedagogii jedności jest wykład doktorski wygłoszony przez Lubich w 2000 roku na Uniwersytecie Katolickim Ameryki (Catholic University of America) w Waszyngtonie, który przyznał jej doktorat *honoris causa* w zakresie pedagogiki. W kontekście wychowania do przebaczenia warto wydobyć zastosowane tam określenie: „wychowanie do tego, co trudne”⁹. Jest to propozycja zdecydowanie przeciwna do współcześnie preferowanego trendu w wychowaniu, polegającego na nadmiernym chronieniu dzieci przed trudnościami. Prowadzi to bowiem do pewnego rodzaju zakłamania, gdyż cierpienie jest zawsze obecne w życiu człowieka, a twórcze przyjmowanie go pomaga w dochodzeniu do pełni człowieczeństwa. Określając ideał wychowania (kulturowy wzór osobowości, który jest punktem wyjścia jednostki w jej myśleniu o innych ludziach i ich zachowaniach¹⁰), Lubich wskazuje na konkretny wizerunek religijny: osobę Boga-Człowieka, Jezusa opuszczonego¹¹. Jej zdaniem On określa „granicę bez granic” wszelkich działań pedagogicznych, ukazując do jakiego stopnia i z jaką intensywnością powinny być wykonywane¹². „On jest obrazem niewiedzącego, potrzebującego, nieprzystosowanego, upośledzonego, niekochanego, zaniechanego, wyrzutka – obrazem tych wszystkich ludzkich i społecznych rzeczywistości i doświadczeń, w których szczególnie widać nagłą potrzebę wychowania”¹³. Lubich stwierdza, że „miłość karmi się prawdą, a prawda jest czystym miłosierdziem”, u podstaw którego leży postawa przebaczenia¹⁴. Tu zatem należy poszukiwać źródła do zrozumienia sensu i znaczenia przebaczenia w pedagogii jedności. Jawi się ono jako określona postawa wobec drugiego człowieka, a jednocześnie jako język miłości. Przebaczenie, pisze Lubich:

⁸ Lubich, „Charyzmat”, 318–320.

⁹ Tamże, 318.

¹⁰ Leon Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie* (Jelenia Góra: KPSW, 2012), 57–59.

¹¹ Lubich odnosi się tu do wołania Jezusa na krzyżu: „Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił” (Mt 27, 46).

¹² Zob. Mariola T. Kozubek, „Wychowanie do wiary w rodzinie – propozycja duchowości jedności”, *Homo Dei* 1 (2014): 32–33.

¹³ Lubich, „Charyzmat”, 317.

¹⁴ Chiara Lubich, *Jedność*, red. Donato Falmi, Florence Gillet (Warszawa: Fundacja Mariapoli, 2016), 77–78.

nie jest zapomnieniem, które często oznacza ucieczkę od stanięcia twarzą w twarz wobec rzeczywistości. Przebaczenie – to nie słabość, przemilczanie niesprawiedliwości z obawy przed silniejszym, który się jej dopuścił. Przebaczenie nie polega na zlekceważeniu tego, co poważne, czy określeniu jako dobre tego, co złe. Przebaczenie jest aktem woli i pełnej świadomości, a więc wolności, która polega na przyjęciu brata takim, jaki jest, pomimo zła, które nam uczynił, tak jak Bóg przyjmuje nas grzeszników mimo naszych braków¹⁵.

Przebaczenie polega zatem na „nieodwzajemnianiu obrazy obrazą, lecz na czynieniu tego, co mówi św. Paweł: *Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj!* (Rz 12, 21)”¹⁶.

Przebaczenie dla każdego to prawdziwe miłosierdzie – pisze Lubich, ma jednak świadomość kondycji człowieka, gdy stwierdza:

Miłosierdzie nie jest naszą mocną stroną, to obszar życia, gdzie często nie damy rady. Nasza natura, zraniona grzechem pierworodnym, jest skłonna raczej osądzać niż zrozumieć brata, bardziej go odrzucić niż przyjąć, bardziej ukazywać jego błędy i słabości, niż przykrywać je, bardziej pamiętać przykrości i krzywdy, jakich od niego doznaliśmy, niż przebaczać i zapomnieć¹⁷.

W jej przekonaniu to właśnie świadomość własnej niezdolności do spontanicznego przebaczenia wymaga ukierunkowanej formacji sumienia każdego człowieka, zwłaszcza młodego. Z perspektywy człowieczeństwa usprawiedliwiona jest bowiem postawa obrony siebie, zwłaszcza wtedy, gdy doświadczyło się krzywdy. Tymczasem Lubich sięga transcendencji człowieka i uświadamia mu, że jest w nim zdolność do przebaczenia zawsze, lecz „powinniśmy patrzeć na Jezusa, myśleć o nim i starać się o taką wielkoduszność i miłosierdzie wobec drugiego, jakie on nam okazał”¹⁸. Przypomina, że Jezus nikogo nie skazał, nie przekreślił, nie wyłączył, lecz wszystkich zachęcał, by

¹⁵ Chiara Lubich, „Non dico fine a sette, ma fino a settanta volte sette” (Mt 18, 32), <http://www.centrochiaralubich.org/it/documenti/scritti/4-scritto-it/2168-non-ti-dico-fino-a-sette-ma-fino-a-settanta-volte-sette-mt-18-32.html> (pobrano: 15.09.2016).

¹⁶ Cyt. za Fabio Ciardi, „Słowo Życia. Październik 2016”, http://www.focolare.org/polska/files/2016/09/SZ_201610.pdf (pobrano: 15.09.2016).

¹⁷ Chiara Lubich, „Benevoli e misericordiosi”, <http://www.centrochiaralubich.org/it/documenti/scritti/4-scritto-it/2117-benevoli-e-misericordiosi.html> (pobrano: 15.09.2016).

¹⁸ Tamże.

nie gasić gasnącego płomyka. W nim jest miłość miłosierna, która wybacza bez granic, która zapomina wszelkie zło¹⁹.

W wychowaniu do przebaczenia istotne jest własne doświadczenie wybaczenia i otrzymywania go. W tej perspektywie Lubich mówi rodzicom, odwołując się do znaczenia autorytetu rodzicielskiego w wychowaniu, że „powinni sami wprowadzać w życie to, czego potem wymagają od dzieci”, a zatem: szczerłość, zaangażowanie, uczciwość, posłuszeństwo, miłość do rodzeństwa, czystość, cierpliwość i przebaczenie²⁰. Jako nauczycielka²¹, wychowawca i lider rozprzestrzenionego w świecie Ruchu, precyzuje, jak sama zamierza to realizować:

Będę podchodziła do wszystkich bliźnich, których spotkam, albo dla których pracuję, jakbym była ich matką. Matka zawsze przygarnia, zawsze pomaga, zawsze ma nadzieję, wszystko zakrywa. Matka przebacza wszystko swojemu dziecku, nawet gdyby było zbrodniarzem, terrorystą. Miłość matki jest bowiem bardzo podobna do miłości Chrystusa, o której mówi św. Paweł (por. 1 Kor 13, 1–13)²².

Włoski filozof i teolog Jesús Moran w swojej refleksji na temat przebaczenia krzywdy łączy tę pedagogiczną myśl Lubich z poglądami o miłosiernej miłości Boga głoszonymi przez papieży Jana Pawła II i Franciszka²³. Papież Franciszek stwierdza, że w miłosierdziu „zawsze zawarte jest przebaczenie” ono „nie jest więc jakąś abstrakcyjną ideą, ale konkretnym faktem, przez który On objawia swoją miłość podobną do miłości ojca i matki, których aż do trzewi porusza los własnego dziecka. [...] Pochodzi ona z wnętrza jako uczucie głębokie, naturalne, złożone z czułości i współczucia, pobłażliwości i przebaczenia” (MV 6). Tak rozumiana postawa przebaczenia, jako konstytutywna w rozwoju osobowości, wymaga kształtowania. Pedagogia jed-

¹⁹ Tamże.

²⁰ Chiara Lubich, „Jezus wychowawcą. Przemówienie wygłoszone w Castel Gandolfo 2.05.1987 r. z okazji Kongresu Ruchu Nowych Rodzin pt. *Rodzina i wychowanie*”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandeleene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 309.

²¹ Sylwetkę Lubich z czasów, gdy była nauczycielką, z uwzględnieniem świadectw jej uczniów opisuje Michele De Beni w książce *Essere educatori, corraggio di una presenza* (Roma: Città Nuova Editrice, 2013).

²² Chiara Lubich, *L'arte di amare* (Roma: Città Nuova, 2005), 38.

²³ Jesús Moran Cepèdano, „Przebaczenie krzywdy jako uczynek miłosierdzia”, *Paedagogia Christiana* 1/37 (2016): 203–222.

ności proponuje właściwe ku temu metody i strategie. Przedmiotem dalszej refleksji jest „sztuka miłowania”, która zawiera w sobie elementy zarówno metody, jak i strategii wychowawczej.

2. „Sztuka miłowania” podstawą wychowania do przebaczenia

W pedagogii jedności metoda wychowania to nie tylko powtarzalne czynności zmierzające do urzeczywistniania celów²⁴, lecz także określony styl życia, którego podstawą jest zasada miłości wzajemnej²⁵. Obejmuje ona wszystkie podmioty procesu wychowawczego. Źródłem tej metody jest „duchowość jedności”, której fundament stanowią konkretne zdania z Ewangelii²⁶. Lubich wyjaśnia, że Ruch „posługuje się jedyną ‘metodą’ zapisaną w Ewangelii. Wierzy w Boga i realizuje to, czego Bóg chce, zaczyna kochać, bo Bóg jest Miłością i chce byśmy kochali”²⁷. Arcybiskup A. Vincenzo Zani²⁸ dostrzega w tej duchowości, „zaczepniętej z Tajemnicy Trójcy Świętej”, także „zasadę wychowawczą i źródło odnowy”²⁹. Jednym z wyrazów owego stylu życia jest tak zwana „sztuka miłowania”³⁰. Analiza zasad i aplikacji „sztuki miłowania” pokazuje, że jej urzeczywistnianie sięga doświadczenia wewnętrznego poszczególnych podmiotów procesu wychowania (wy-

²⁴ Zob. Krzysztof Konarzewski, *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych* (Warszawa: PWN, 1982), 326.

²⁵ W Statutach Ruchu Focolari zapisano: „Wzajemna i trwała miłość, która umożliwia jedność [...], stanowi dla członków Dzieła Maryi podstawę ich życia w każdej dziedzinie: jest normą wszystkich norm, podstawą każdej z zasad” (art. 8).

²⁶ Zob. Chiara Lubich, *Duchowość jedności nową drogą* (Kraków: Fundacja Mariapoli, 2004).

²⁷ Chiara Lubich, „Spotkanie ze społecznością KUL i dziennikarzami”, *Nowe Miasto* 4 (1996): 21.

²⁸ Od 2012 r. sekretarz Kongregacji ds. Edukacji Katolickiej, członek Kongregacji Nauki Wiary.

²⁹ Vincenzo A. Zani, „Duchowość komunii”, *Nowe Miasto* 2–3 (2008): 81. Zob. także: Vincenzo A. Zani, *Chiara Lubich. Educazione come vita* (Brescia: La Scuola, 2010).

³⁰ Giovanni D’Alessandro uważa, że użycie przez Lubich określenia „sztuka” pokazuje, że jest ona świadoma tego, iż proponowane przez nią zadania wychowawcze, które prowadzą do kształtowania określonych postaw, wymagają czasu, ćwiczenia i nieustannego powtarzania dla ugruntowania w osobowości określonych umiejętności (Lubich, *L’arte*, 16).

chowanka i wychowawcy), lecz także wspólnoty wychowawczej³¹. W wychowaniu do przebaczenia to właśnie wspólnota wychowawcza ma istotne znaczenie, gdyż w niej, w różnych sytuacjach wychowawczych, ujawniają się możliwości osoby do budowania relacji. W założeniach Ruchu życie wspólnoty opiera się na głęboko chrześcijańskim paradygmacie wynikającym z zachęty Jezusa wyrażonej w słowach: „Miłujcie się wzajemnie, jak Ja Was umiłowałem [...] Bądźcie jedno” (por. J 15, 12; 17, 21). Lubich uważa, że jakkolwiek jest to motywacja „natury religijnej”, to jednak „jej skutki na polu wychowania są niezwykle”, i wyjaśnia że „cel, jaki zawsze stawiano wychowaniu (kształtowanie człowieka, jego autonomii), osiągniany jest poprzez kształtowanie człowieka–relacji, który w Ruchu oznacza *człowieka – ikonę Trójcy Świętej*, zdolnego do nieustannego wychodzenia poza siebie w rzeczywistość Jezusa obecnego pośród nas”³². Uwzględnianie w procesie wychowania wymiaru transcendencji wychowanka stanowi zasadniczy punkt odniesienia w budzeniu w nim postawy przebaczenia.

„Sztuka miłowania” została określona w trzech przymiotach, które jednocześnie ukazują jej możliwości aplikacyjne, a zarazem wyzwania. Cechuje ją powszechność, gdyż w stawianych zadaniach wychowawczych wymaga miłowania wszystkich, nawet nieprzyjaciół; konkretność – ponieważ odnosi się nie tylko do płaszczyzny uczuć, lecz wzywa do miłowania przez czyny; wzajemność, bowiem jej celem wychowawczym jest uruchomienie w wychowanku takiej zdolności miłowania, która dąży do odwzajemniania jej³³. Już na podstawie tych cech można zauważyć, jak dalece prowadzi ona do kształtowania postawy przebaczenia. Rozumie się też, dlaczego jednym z fundamentalnych zadań wychowawczych jest wspomniane już „wychowanie do tego, co trudne”.

³¹ Józef Augustyn uważa, że „przebaczenie ma charakter doświadczenia wewnętrznego [...] dokonuje się ono w głębi serca” (Józef Augustyn, „Ból krzywdy, radość przebaczenia”, http://mateusz.pl/ksiazki/ja-bkrp/ja-bkrp_11.htm#top [pobrano: 15.09.2016]).

³² Lubich, „Charyzmat”, 319–320.

³³ Chiara Lubich, „Discorso di Chiara in occasione dell’onorificenza data dall’ambasciatore di Cina presso la Santa Sede, Castelgandolfo, 13 febbraio 2001”, w: *Le ragioni della convivenza. La convivenza delle ragioni. Atti del Convegno. Castelgandolfo, 1–3 giugno 2001* (Roma: Città Nuova Editrice, 2001), 25. Mariola T. Kozubek, „Dialog międzyreligijny w działalności i życiu Ruchu Focolari”, *Paedagogia Christiana* 1/27 (2011): 107–109; Mariola T. Kozubek, Stanisław Grochmal, „Rodzina – wspólnotą miłości w świetle pedagogii jedności Ruchu Focolari”, w: *Wokół rodziny. Wychowanie, kultura, społeczeństwo*, red. Andrzej Garbarz, Grzegorz Grzybek (Rzeszów: Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, 2011), 264–268.

Zadania, jakie przed wychowankiem i wychowawcą stawia „sztuka miłowania”, brzmią następująco: (1) Miłować wszystkich, (2) Miłować jako pierwszy, (3) Miłować jak siebie samego, (4) Jednoczyć się, (5) Widzieć Jezusa w każdym, (6) Miłować się wzajemnie.

Każde z tych zadań wymaga pokonywania tego, co trudne, bo jeśli należy **miłować wszystkich**, to pojawia się pytanie: „dlaczego?”. Lubich odpowiada następująco: „Ten, kto jest obok mnie, został stworzony jako dar dla mnie, a ja zostałam stworzona jako dar dla tego, kto jest obok mnie. Na ziemi wszystko ze wszystkim jest w relacji miłości: każda rzecz z każdą rzeczą. Trzeba jednak być Miłością, aby odnaleźć złotą nić łączącą byty”³⁴. W tej antropologicznej myśli, która wydobywa relacyjny wymiar osoby ludzkiej, można dostrzec spójność z soborowym nauczaniem o istocie człowieka, który „nie może odnaleźć się w pełni inaczej jak tylko przez bezinteresowny dar z siebie samego” (KDK 24). Natomiast w wymiarze teologicznym Lubich odwołuje się do Boga, który jest Miłością i daje się poznać jako Ojciec wszystkich ludzi³⁵. „Jeśli wszyscy jesteśmy braćmi – pisze – to powinniśmy kochać wszystkich” i dookreśla zasięg owego „wszystkich”: „trzeba kochać miłością nie tylko skierowaną do własnych krewnych czy przyjaciół, ale taką, która wychodzi do wszystkich: sympatycznych czy niesympatycznych, biednych czy bogatych, małych czy wielkich, współziomków czy cudzoziemców, przyjaciół czy nieprzyjaciół”³⁶.

W kontekście wychowania do przebaczenia szczególne znaczenie w tym zadaniu wychowawczym ma ewangeliczne wezwanie do tego, by „miłować nieprzyjaciół” (por. Mt 5, 44). Zdaniem Lubich otwarcie się na nieprzyjaciela wyzwala i kształtuje w wychowanku cnotę odwagi, a tylko ta pozwala mu „wychodzić poza naturalne ograniczenia” i dostrzegać w nieprzyjaciółach dobro, nawet wtedy, gdy pozostają nadal nieprzyjaciółmi³⁷. I wreszcie w sensie metodycznym Lubich wyjaśnia, że „miłować wszystkich” to zadanie nie abstrakcyjne, lecz konkretne, ponieważ trzeba zacząć od bliźniego, to znaczy tego, kto w danej chwili jest najbliżej. Trzeba umieć dla drugiego

³⁴ Chiara Lubich, „Pensieri”, w: Chiara Lubich, *Scritti spirituali*, t. 1 (Roma: Città Nuova Editrice, 1997), 143.

³⁵ Por. Chiara Lubich, „La spiritualità per un vivere insieme. Alla VII Assemblea della Conferenza Mondiale delle Religioni per la Pace”, *Nuova Umanità* 128/2 (2002): 150.

³⁶ Chiara Lubich, „Zdobywać świat miłością. Przesłanie skierowane do Młodych dla Jedności, zgromadzonych 26 maja 2002 w Rzymie na trzecim Superkongresie”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 490.

³⁷ Lubich, *L'arte*, 50.

„stracić czas” i służyć mu, być dla niego jak matka. To właśnie nieograniczona miłość matki, zdaniem Lubich, jest wzorem osobowym, pozwalającym zrozumieć, w jaki sposób „miłować wszystkich”. Lubich odnosi się do osoby Maryi, matki Jezusa, której macierzyństwo „ogarnia wszystkich, tak jak wszystkich ogarnęło Odkupienie” i wyraża przekonanie, że „jeżeli będziemy mieli serce matki [...] najdoskonalszej – Maryi, zawsze będziemy gotowi kochać innych w każdej sytuacji [...], nie tylko członków naszego Kościoła, lecz także innych Kościołów. Nie tylko chrześcijan, lecz także muzułmanów, buddystów, hinduistów, itd. Również ludzi dobrej woli [...], każdego człowieka zamieszkującego tę ziemię”³⁸.

Zadanie wychowawcze wyrażone w propozycji, by **miłować jako pierwszy**, pomaga w procesie wychowania prospołecznego, gdyż uwalnia wychowanka od koncentrowania się na sobie samym i ukierunkowuje go na zainteresowanie się dobrem drugiego³⁹, a także dobrem wspólnym, co wyraża się w konkretnej służbie⁴⁰. Miłować jako pierwszy to zachęta do swobodnego i samodzielnego podejmowania inicjatywy, jest to zatem otwarcie się na drugiego człowieka nie tylko w wymiarze intencji. Lubich podkreśla, że wymaga ono miłości bezinteresownej i pozbawionej egoizmu, gdyż należy miłować nie dlatego, że jest się kochanym i można mieć z tego jakieś korzyści dla siebie, lecz trzeba starać się wychodzić do ludzi biednych, opuszczonych i osamotnionych⁴¹. Nie ukrywa też przed wychowankiem prawdy o trudzie wychodzenia z inicjatywą, wyjaśniając, że jej nieobecność na ogół wynika z pewnego rodzaju lęku przed innym (obcym) z powodu braku podstawowej wiedzy o nim, a czasem także świadomości jego i własnych ograniczeń, nieśmiałości oraz uprzedzeń. Dlatego wyraża przekonanie, że w procesie kształtowania postawy „miłowania jako pierwszy” istotne znaczenie ma wzajemne poznawanie się⁴². Ukierunkowanie wychowanka na dążenie do poznawania głębi drugiego człowieka ma szczególne znaczenie w kontekście wychowania do przebaczenia. Wiedza o „winowajcy” może być pomocą w zrozumieniu go, jego zachowań niewłaściwych, a także przyczyn jego słabości i błędów. Ów krok wewnętrzny, „by kochać jako pierwszy”, uruchamia w wychowanku głęboki potencjał miłosierdzia jako najwyższej

³⁸ Tamże, 31–38.

³⁹ Chiara Lubich, „L'amore reciproco: nucleo fondamentale della spiritualita dell'unita”, *Gen's* 3–4 (1990): 74, 80.

⁴⁰ Tamże, 78–79.

⁴¹ Lubich, *L'arte*, 52–53.

⁴² Tamże, 49.

formy miłości człowieka do człowieka, czego wyrazem konkretnym jest przebaczenie bez względu na ciężar i wymiar winy. Józef Augustyn uważa, że: „pierwszy krok w procesie pojednania powinien zrobić nie ten, kto więcej zawinił, ale raczej ten, kto ma więcej sił psychicznych i duchowych, kto jest bardziej otwarty na innych, mniej urazowy, kto łatwiej nawiązuje relacje międzyludzkie”⁴³. Spójna jest z tym myśl Lubich, która stwierdza, że „jesteśmy stworzeni jako dar jeden dla drugiego, a realizuje się to poprzez okazywanie miłości drugiemu, zanim ten drugi nas nią obdarzy”⁴⁴. Zadanie wychowawcze „miłowania jako pierwszy” ma istotne znaczenie także w samowychowaniu. Lubich dookreśla je w kategorii „zaczynać zawsze na nowo” (wł. *ricominciare sempre*). W praktyce oznacza to, by nie zrażać się niepowodzeniami z powodu braku odpowiedzi ze strony bliźniego, lecz podejmować wysiłek do postrzegania go „nowymi oczyma”. Lubich zauważa, że na ogół dostrzeganie wad i niedoskonałości innych oraz doświadczanie na sobie ich skutków wzbudza krytykę i osądy, zmniejszając miłość w relacjach międzyosobowych. W tym kontekście, odnosząc się do doświadczenia wspólnoty wychowawczej Ruchu, proponuje oryginalną strategię określoną jako „pakt miłosierdzia”. Jest to akt o cechach wychowawczych zawierany pomiędzy członkami danej wspólnoty, począwszy od rodziny⁴⁵, a oznacza, by każdego dnia patrzeć na bliźniego „w nowy sposób”, co wymaga „niepamiętania” o jego wadach i słabościach, lecz dążenia do „przykrywania ich” swoją miłością. Lubich stwierdza, że taki wysiłek czyni człowieka prawdziwie wolnym i zdolnym do kochania miłością bezinteresowną⁴⁶.

Kolejne zadanie sztuki miłowania zachęcające do tego, by każdego **miłować jak siebie samego**, jest spójne z powszechnie uznawaną normą etyczną określaną jako „złota zasada”⁴⁷. Jest ona obecna w księgach wielkich religii, a w chrześcijaństwie wyrażona w słowach: „Czyn innym to, co chciała-byś, aby tobie czyniono” (por. Łk 6, 31) i „miłuj swego bliźniego, jak siebie samego!” (Mt 19, 19)⁴⁸. Lubich pisze: „Bliźni jest drugim tobą, i jako takiego

⁴³ Augustyn, „Ból”.

⁴⁴ Lubich, „La spiritualità”, 152.

⁴⁵ W Ruchu Focolari „Pakt miłosierdzia” jest fundamentem wszelkich formalnych relacji międzyosobowych, poczynając od relacji małżeńskiej i rodzinnej, poprzez te zachodzące w poszczególnych wspólnotach formacyjnych, aż po całe społeczności zwane Miasteczkami.

⁴⁶ Lubich, *L'arte*, 55.

⁴⁷ Zob. *La regola d'oro come etica universale*, red. Carmelo Vigna, Susy Zandaro (Milano: Vita e Pensiero, 2005); Lubich, *L'arte*, 61.

⁴⁸ Zob. Kozubek, „Dialog”, 103–104.

masz go kochać [...]. Staraj się kochać każdego, kogo spotykasz w danej chwili życia, a odkryjesz, jak w twojej duszy zaczynają rozkwitać nowe siły, wcześniej nieznanne; one nadadzą smak twojemu życiu i odpowiedzą na tyśiące twoich «dlaczego?»⁴⁹. Wskazuje też, jak czynić to konkretnie:

Ktoś jest głodny? Pomyślmy – to ja jestem głodny. I dajmy mu jeść [...]. Ktoś doświadcza niesprawiedliwości? – To ja jej doświadczam. [...] Ma wątpliwości? – To ja jestem. I znajźmy dla niego słowa pocieszenia, rady, nie zostawiajmy go, dopóki nie dozna ulgi. Bo i my chcielibyśmy być tak potraktowani⁵⁰.

To zadanie w perspektywie wychowania do przebaczenia wyznacza miarę tego aktu: „jak siebie samego”. Lubich przestrzega, by w relacji z bliźnim, który jest trudny, nie szukać łatwego usprawiedliwienia, które pozwoliłoby na zwolnienie się z miłowania go i, podkreślając wychowawcze znaczenie owego „jak”, wzywa do pokonywania w sobie wszelkich uprzedzeń.

Kolejne zadanie sztuki miłowania wyrażone w formule: **jednoczyć się** z drugim, bywa też wyrażane w słowach „stawać się jedno” (z wł. *farsi uno*). Jednoczenie się jest specyficzną formą empatii, a konkretnie oznacza wzięcie na siebie ciężarów innych, uczynienie swoimi ich myśli, cierpienie i radości. Można jednak zauważyć, że Lubich nie osadza tego działania w kategoriach wyłącznie oddziaływania zewnętrznego lub jakiejś strategii, lecz sięga transcendencji wychowanka. Zaznacza bowiem, że jednoczenie się z drugim nie ogranicza się do postawy dobrej woli, otwartości, szacunku, braku uprzedzeń, lecz wymaga określonej, niemal ascetycznej, postawy wewnętrznej: „całkowitej pustki”, gdyż – wyjaśnia – „nie można wnikać w duszę brata, aby go pojąć, aby go zrozumieć, aby dzielić z nim jego cierpienie, jeśli dusza jest zajęta jakimś zmartwieniem, jakimś osądem, myślą. Jednoczenie się wymaga ludzi ubogich duchem. Tylko dzięki nim możliwa jest jedność”⁵¹. W kontekście wychowania do przebaczenia warta uwagi jest opinia włoskiego psychologa Mario Giostra, który w takiej formie empatii zaproponowanej przez Lubich dostrzega bardzo istotny element w procesie przechodzenia od „ja” do „ty”. Jego zdaniem owo „uczynienie pustki w sobie” wymaga nie

⁴⁹ Chiara Lubich, „Jak siebie samego”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 127–128.

⁵⁰ Lubich, *L'arte*, 60, 64.

⁵¹ Chiara Lubich, „Z wyznawcami wielkich religii. Przemówienie wygłoszone w katedrze w Aachen 13 listopada 1998”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 469.

tylko pewnego rodzaju „wyrzeczenia się siebie”, które jest na przykład odsunięciem własnych planów i sposobu postrzegania danej rzeczywistości, lecz także uwolnienia się od wszelkich uprzedzeń, odcinania tego wszystkiego, co może utrudniać słuchanie drugiego i bycie dla niego w pełni⁵².

Zadanie sztuki miłowania, wyrażone w słowach: **widzieć Jezusa w każdym**, ma swoje źródło w stwierdzeniu Jezusa: „Zaprawdę powiadam wam: Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25, 40). To zadanie sztuki miłowania jest także jedną z zasad „duchowości jedności” ukazującej bardzo czytelnie podstawy antropologiczne procesu wychowania w pedagogii jedności⁵³. W tej refleksji odniosę się tylko do zasygnalizowania jego wartości w perspektywie wychowania do przebaczenia. Lubich łączy je bezpośrednio z ewangelicznymi uczynkami miłosierdzia i stwierdza, że bez względu na to, jakie jest powołanie człowieka, jakie miejsce zajmuje w społeczeństwie „zawsze jest okazja w ciągu dnia, aby bezpośrednio lub wprost nakarmić głodnych, pouczać niewykształconych, cierpliwie znosić dokuczliwe osoby, radzić wątpiącym”⁵⁴. Wyjaśniając sens owego: widzieć Jezusa w każdym, wskazuje na nadprzyrodzony wymiar miłości bliźniego i podkreśla że „trzeba patrzeć na wszystko oczami Boga, w prawdzie” i traktować bliźniego, który zbłądził, z miłością, albowiem doprowadzi to go do skruchy. Lubich pokazuje, że to zadanie odnosi się do postępowania codziennego: „w bracie chcemy widzieć tylko Jezusa, odnosić się do Jezusa w nim, miłować w bracie Jezusa, lecz nagle przypominamy sobie, że ów brat ma taką czy inną wadę, taką lub inną niedoskonałość. Nasze patrzenie zaczyna być skomplikowane, nie mamy już światła i błądząc zrywamy jedność”. Lubich zachęca tu do autorefleksji natury etycznej: „możliwe, że ten brat tak samo jak my wszyscy popełnił błędy, lecz jak widzi go Bóg? Jaki jest jego rzeczywisty stan i prawda o nim?”. I konkluduje: „Miłość karmi się prawdą a prawda jest czystym miłosierdziem”⁵⁵.

Opisanych pięć założeń sztuki miłowania ma wymiar zadaniowy. W perspektywie wychowania do przebaczenia treścią każdego z nich jest budze-

⁵² Mario Giostra, „Comunicazione empatica e ‘farsi uno’: una via per strutturare nuovi modelli di intervento nel campo del disagio sociale”, *Nuova Umanità* 162/6 (2005): 919–927.

⁵³ Zob. Mariola T. Kozubek, „Pedagog a wielokulturowość”, w: *Pedagog i pracownik socjalny wobec wyzwań współczesności*, red. Anna Błasiak, Ewa Dybowska, Norbert Pikuła (Kraków: Akademia Ignacjanum, Wydawnictwo WAM, 2012), 96–106.

⁵⁴ Chiara Lubich, „Egzamin”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 127.

⁵⁵ Lubich, *Jedność*, 77–78.

nie w wychowanku miłości miłosiernej, która go do tego uzdalnia. Ostatnia propozycja jest wyrażona w słowach: **miłość wzajemna**. Lubich stwierdza bowiem, że prawdziwa sztuka miłowania znajduje swoje dopełnienie w miłości wzajemnej, dzięki której osoby doświadczają jedności jako owocu ich postaw. Odwołuje się tu do słów Jezusa określonych jako Nowe Przykazanie: „To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali” (J 15, 12), i zwraca uwagę na nowość miłości chrześcijańskiej, która polega na tym, że ten, kto kocha, ma potencjał budzenia i wznoszenia człowieczeństwa w drugim, uruchamiając w nim zdolność do kochania⁵⁶. Lubich, odnosząc się do relacji we wspólnocie osób, podkreśla, że należy kochać każdego i przyjmować go ze świadomością, że Chrystus w nim żyje lub może się w nim ponownie narodzić dzięki naszej pomocy. Uważa ona, że ten, kto w relacji z drugim człowiekiem kocha tak, jak tego uczy Ewangelia, „staje się bardziej Chrystusem, bardziej człowiekiem”⁵⁷.

W kontekście przebaczenia na uwagę zasługuje refleksja Elżbiety Trepkowskiej. Jej zdaniem przebaczenie – z perspektywy etycznej – jest nie tylko procesem jednostronnym, w którym zakłada się godzenie się ofiary z wyrządzoną jej krzywdą, co przebiega na płaszczyznach poznawczej i emocjonalnej, prowadząc „do postawy otwartości na krzywdziciela”, lecz ma również wymiar dwustronny i wówczas jest ono „elementem naprawy relacji” pomiędzy ofiarą a krzywdzicielem, wymaga jednak „współpracy i wzajemnego szacunku obu zaangażowanych osób”⁵⁸. Lubich wydobywa dynamikę wzajemności, jako kluczową dla każdej relacji, stwierdza: „Przebaczenie polega na otworzeniu przed tym, kto uczynił ci krzywdę, możliwości nowej relacji z tobą; tak więc na otwarciu dla niego i dla ciebie szansy nowego życia – przyszłości, w której zło nie miałoby ostatniego słowa”⁵⁹. Propozycja sztuki miłowania Lubich jawi się jako konkretna pomoc wychowawcza, która sięga głębi jestestwa wychowanka. Miłość przebacząca, jakiej uczy, zawiera w sobie wymiar kreatywny (wzajemność), który polega na zdolności do „rodzenia” miłości w drugim człowieku. Owo „rodzenie” znajduje swój wymiar w tak zwanym „białym męczeństwie”. Lubich stwierdza bowiem, że miłość wzajemna na poziomie tej, której wymaga Jezus, to znaczy z nieustanną go-

⁵⁶ Lubich, *L'arte*, 103–104.

⁵⁷ Chiara Lubich, „Duchowość”, w: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene (Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007), 69.

⁵⁸ Elżbieta Trepkowska, „Dwie koncepcje przebaczenia. Przebaczenie jako warunek i jako element procesu naprawy relacji międzyludzkich”, *Etyka* 42 (2009): 121.

⁵⁹ Cyt. za Fabio Ciardi, „Słowo”.

towością oddania życia jeden za drugiego (por. J 15, 13), wymaga pewnego rodzaju męczeństwa, a jest nim codzienne „duchowe umieranie”, które polega na ewangelicznym „zapieraniu się samego siebie”. Taka postawa zawiera w sobie wszelkie wymagania bycia darem dla drugiego⁶⁰. Wzajemność miłości, jakiej wymaga sztuka miłowania, jest w pedagogii jedności podstawową dynamiką relacji międzyosobowej i stanowi fundament życia oraz działania każdej wspólnoty. Michele de Beni, włoski psychopedagog, tak to komentuje: „Wzajemność zakłada «ja», które kocha «ty», zaś owo «ty» będąc kochane, odpowiada miłością”⁶¹.

Zakończenie

Proponowana w pedagogii jedności „sztuka miłowania” umożliwia wychowanie podmiotowe. Zadania, jakie stawia przed wychowankiem, wyrażone w formie wezwań do określonej postawy, prowadzą go do systematycznej pracy nad sobą, która uzdalnia go do budowania prawidłowej relacji z każdym oraz prowadzi do bycia odpowiedzialnym za jakość życia wspólnoty, w której przebywa, zaczynając od rodziny. Przedłożona analiza jej założeń teologiczno-antropologicznych pozwala dostrzec wartościowy potencjał pedagogiczny z punktu widzenia wychowania do przebaczenia. Jakkolwiek podstawy „sztuki miłowania” sięgają myśli teologicznej Chiary Lubich, a proponowany wzorzec osobowy odnosi się do postaci Jezusa Chrystusa, to jednak zawiera ona postulaty wychowawcze uniwersalne, gdyż właśnie w osobie Jezusa ukazuje pełnię humanizmu. O uniwersalności „sztuki miłowania” świadczą liczne placówki i instytucje oświatowo-wychowawcze Ruchu Focolari na całym świecie, w których jest ona powszechnym punktem odniesienia dla relacji wychowawczej. Także świadectwa osób o poglądach niereligijnych, współpracujących z Ruchem Focolari w różnych jego strukturach, wskazują na jej powszechne możliwości aplikacyjne⁶².

⁶⁰ Lubich, *L'arte*, 110–118.

⁶¹ Michele De Beni, „Reciprocità ed educazione per un nuovo rinascimento della persona e della comunità”, *Nuova Umanità* 182/2 (2009): 235–242.

⁶² Piero Nuzzo, który należy do Grupy Dialogu Ruchu Focolari (gromadzącej osoby o poglądach niereligijnych), odnośnie do zasady *miłować jako pierwszy* stwierdza: „jest to bardzo trudny krok, ale skuteczny pod warunkiem, że u podstaw relacji z drugim człowiekiem jest postawa słuchania go, jednoczenia się z nim w taki sposób, by go zrozumieć, choć jest inny niż ja” (Piero Nuzzo, „Il mio incontro con il dialogo”, w: *Atti del corso di approfondimento*

Jan Paweł II w *Liście do Rodzin* stwierdza, że wychowanie jest „obdarzaniem człowieczeństwem, obdarzaniem dwustronnym”⁶³, oznacza to, że wychowanek staje się również podmiotem, a nie tylko przedmiotem oddziaływań wychowawczych. On także obdarowuje, czyli „wychowuje” swego wychowawcę. Pedagogia jedności poprzez „sztukę miłowania” stwarza taką właśnie przestrzeń i płaszczyznę wzajemnego oddziaływania wychowawczego, gdyż proponowane w niej zadania i treści odnoszą się tak do wychowanka, jak i wychowawcy. Michele de Beni, który podjął refleksję nad pedagogią jedności Ruchu Focolari, zwraca uwagę na fakt, że jej założenie o konieczności kształtowania umiejętności przebaczenia i okazywania sobie wzajemnego zaufania, oznacza „pokonanie martwego punktu, jakim jest zamykanie się w sobie i niechęć, po to, aby zacząć patrzeć na innych, jak na osoby nowe”. Jego zdaniem kształtowanie w młodych ludziach umiejętności pozytywnego patrzenia na drugich przygotowuje ich do otwartości na grupy, kultury i narody⁶⁴. Niewątpliwie czerpiące z mądrości chrześcijaństwa założenia o miłowaniu bliźniego, wyrażone przez Lubich w nowatorskiej formule „sztuki miłowania”, mogą stać się inspiracją wychowawczą także w pedagogice polskiej, zwłaszcza w zakresie wychowania do przebaczenia.

Preparation for Forgiveness According to Pedagogy of Unity (Summary)

The 35th World Youth Days held in Kraków (July 2016) showed a great potential of faith and delight in life of thousands of young people from all over the world. Simultaneously, this event has revealed their deep yearning for transcendence which the most visible manifestation is searching for love as a permanent value on which one may build their life in every reality. On the other hand, it is hard not to notice the great extent to which young people, especially of Western culture, are existentially lost due to a lack of role models, and their behaviour show a growing feeling of being misunderstood resulting from feeling alone “in the crowd”, while their choices reveal the chaos they experience in the sphere of values and religion. Several ques-

per 'amici del dialogo' tra persone di convinzioni diverse. Castelgandolfo, 6-9 aprile 2006, red. Claretta Dal Rì, Arnaldo Diana [Roma: Città Nuova Editrice, 2006], 22).

⁶³ Jan Paweł II, „List do rodzin”, w: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, t. 2, red. Kazimierz Lubowicki (Kraków: Wydawnictwo M, 1999), 72.

⁶⁴ Michele De Beni, *Educare all'altruismo* (Trento: Edizioni Erickson, 2000), 16. Zob. także: Kozubek, Grochmal, „Rodzina”, 266.

tion emerge in the face of such reality: How should education be directed to build the foundations for development of a human being growing up in the present times? “To let go of anger, wrath, *violence*, and revenge are necessary conditions to living joyfully” – says Pope Francis (*Misericordiae Vultus*). Therefore, what should be the basis for an educational relation so that its fruits will be an ability of rebuilding one’s life in every circumstances? This article presents the concept of preparation for forgiveness executed in the pedagogy of unity of the Focolare Movement. The key factor in this process in *the art of loving* through which education means supporting the pupils in realising their humanity which is shown in the dynamics of becoming a continuous gift to others – the foundation of the ability of forgiving. The original issues in this concepts are as follows: the idea of preparation for what is difficult as well as mutuality as basic dynamics of an interpersonal relation. Although the basis of *the art of loving* are rooted in the theological thought of Chiara Lubich and the offered role model refers to the figure of Jesus Christ, this includes universal educational postulates since it shows the fullness of humanity in the figure of Jesus himself. The assumptions concerning loving one’s neighbour inspired by the wisdom of Christianity and expressed by Lubich in her innovative formula of *the art of loving* may also become an educational inspiration in Polish education; especially, in the scope of preparation for forgiveness.

Key words: preparation for forgiveness; the pedagogy of unity; the art of loving.

Wychowanie do przebaczenia w pedagogii jedności (Streszczenie)

XXXV Światowe Dni Młodzieży w Krakowie (lipiec 2016) ukazały ogromny potencjał wiary i zachwytu życiem tysięcy młodych ludzi z całego świata. To wydarzenie ujawniło jednocześnie ich głębokie pragnienie transcendencji, którego najbardziej widocznym przejawem jest poszukiwanie miłości, jako wartości trwałej, na której można budować swoje życie w każdej rzeczywistości. Jednocześnie nie można nie zauważyć, jak bardzo młodzi ludzie, zwłaszcza kultury zachodniej, są zagubieni egzystencjalnie z powodu zaniku autorytetów, a w swoich zachowaniach sygnalizują narastające poczucie braku zrozumienia, wynikające z osamotnienia „w tłumie”, zaś w dokonywanych wyborach ujawniają panujący chaos w sferze wartości i religii. Wobec takiej rzeczywistości rodzą się pytania: jak ukierunkować wychowanie, by zbudować fundament dla rozwoju dojrzewającego współcześnie człowieka? „Uwolnienie się od żalu, złości, przemocy i zemsty – to warunki konieczne do tego, by żyć szczęśliwie” – stwierdza Franciszek (*Misericordiae Vultus*).

Na czym zatem osadzić relację wychowawczą, by jej owocem była zdolność odbudowywania swojego życia w każdej okoliczności? W niniejszym artykule Autorka prezentuje koncepcję wychowania do przebaczenia, realizowaną w pedagogii jedności Ruchu Focolari. Kluczowa w tym procesie jest „sztuka miłowania”, poprzez którą wychowanie jest wspomaganie wychowanka w urzeczywistnianiu jego człowieczeństwa, co przejawia się w dynamice stawania się nieustannym darem dla innych – fundamentie zdolności przebaczenia. Oryginalne w tej koncepcji są: idea wychowywania do tego, co trudne, oraz wzajemność, jako podstawowa dynamika relacji międzypersonalnej. Jakkolwiek podstawy „sztuki miłowania” sięgają myśli teologicznej Chiary Lubich, a proponowany wzorzec osobowy odnosi się do postaci Jezusa Chrystusa, to jednak zawiera ona postulaty wychowawcze uniwersalne, gdyż właśnie w osobie Jezusa ukazuje pełnię humanizmu. Czerpiące z mądrości chrześcijaństwa założenia o miłowaniu bliźniego, wyrażone przez Lubich w nowatorskiej formule „sztuki miłowania”, mogą stać się inspiracją wychowawczą także w pedagogice polskiej, zwłaszcza w zakresie wychowania do przebaczenia.

Słowa kluczowe: wychowanie do przebaczenia; pedagogia jedności; sztuka miłowania.

Bibliografia

- Augustyn, Józef. „Ból krzywdy, radość przebaczenia”. http://mateusz.pl/ksiazki/ja-bkrp/ja-bkrp_11.htm#top.
- Ciardi, Fabio. „Słowo Życia. Październik 2016”. http://www.focolare.org/polska/files/2016/09/SZ_201610.pdf.
- De Beni, Michele. „Reciprocità ed educazione per un nuovo rinascimento della persona e della comunità”. *Nuova Umanità* 182/2 (2009): 235–242.
- De Beni, Michele. *Educare all'altruismo*. Trento: Edizioni Erickson, 2000.
- De Beni, Michele. *Essere educatori, coraggio di una presenza*. Roma: Citta Nuova Editrice 2013.
- Giostra, Mario. „Comunicazione empatica e ‘farsi uno’: una via per strutturare nuovi modelli di intervento nel campo del disagio sociale”. *Nuova Umanità* 162/6 (2005): 919–927.
- Jan Paweł II. „List do rodzin”. W: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, t. 2, red. Kazimierz Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M, 1999.
- Konarzewski, Krzysztof. *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych* (Warszawa: PWN, 1982).

- Kozubek, Mariola T. „Dialog międzyreligijny w działalności i życiu Ruchu Focolari”. *Paedagogia Christiana* 1/27 (2011): 99–117.
- Kozubek, Mariola T. „Pedagog a wielokulturowość”. W: *Pedagog i pracownik socjalny wobec wyzwań współczesności*, red. Anna Błasiak, Ewa Dybowska, Norbert Pikuła, 96–106. Kraków: Akademia Ignacjanum, Wydawnictwo WAM, 2012.
- Kozubek, Mariola T. „Wychowanie do wiary w rodzinie – propozycja duchowości jedności”. *Homo Dei* 1 (2014): 23–36.
- Kozubek, Mariola T., Stanisław Grochmal. „Rodzina wspólnotą miłości w świetle pedagogii jedności Ruchu Focolari”. W: *Wokół rodziny. Wychowanie, kultura, społeczeństwo*, red. Andrzej Garbarz, Grzegorz Grzybek, 255–273. Rzeszów: Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, 2011.
- Kozubek, Mariola. „Wspólnota i jedność w wybranych obszarach życia społecznego – doświadczenie Ruchu Focolari”. *Paedagogia Christiana* 2/36 (2015): 79–108.
- Lubich, Chiara. „Charyzmat jedności i pedagogika”. W: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene, 313–320. Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007.
- Lubich, Chiara. „Discorso in occasione dell’onorificenza data dall’ambasciatore di Cina presso la Santa Sede, Castelgandolfo, 13 febbraio 2001”. W: *Le ragioni della convivenza. La convivenza delle ragioni. Atti del Convegno. Castelgandolfo, 1–3 giugno 2001*, 25–31. Roma: Città Nuova Editrice, 2001.
- Lubich, Chiara. „Jezus wychowawcą. Przemówienie wygłoszone w Castel Gandolfo 2.05.1987 r. z okazji Kongresu Ruchu Nowych Rodzin pt. *Rodzina i wychowanie*”. W: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene, 308–313. Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007.
- Lubich, Chiara. „L’amore reciproco: nucleo fondamentale della spiritualità dell’unità”. *Gen's* 3–4 (1990): 78–79.
- Lubich, Chiara. „La spiritualità per un vivere insieme. Alla VII Assemblea della Conferenza Mondiale delle Religioni per la Pace”. *Nuova Umanità* 128/2 (2002): 147–156.
- Lubich, Chiara. „Non dico fine a sette, ma fino a settanta volte sette” (Mt 18, 32), <http://www.centrochiaralubich.org/it/documenti/scritti/4-scritto-it/2168-non-ti-dico-fino-a-sette-ma-fino-a-settanta-volte-sette-mt-18-32.html>.
- Lubich, Chiara. „Nowy styl życia chrześcijańskiego. Przemówienie wygłoszone w UNESCO 17.12.1996 z okazji wręczenia Nagrody za *Wychowanie dla pokoju*”. W: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene, 45–49. Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007.

- Lubich, Chiara. „Spotkanie ze społecznością KUL i dziennikarzami”. *Nowe Miasto* 4 (1996): 21–22.
- Lubich, Chiara. „Z wyznawcami wielkich religii. Przemówienie wygłoszone w katedrze w Aachen 13 listopada 1998”. W: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene, 464–471. Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007.
- Lubich, Chiara. „Zdobywać świat miłością. Przesłanie skierowane do Młodych dla Jedności zgromadzonych 26 maja 2002 w Rzymie na trzecim Superkongresie”. W: *Chiara Lubich. Charyzmat jedności*, red. Michele Vandelene, 488–491. Kraków: Fundacja Mariapoli i Wydawnictwo M, 2007.
- Lubich, Chiara. *Duchowość jedności nową drogą*. Kraków: Fundacja Mariapoli, 2004.
- Lubich, Chiara. *Jedność*, red. Donato Falmi, Florence Gillet. Warszawa: Fundacja Mariapoli, 2016.
- Lubich, Chiara. *L'arte di amare*. Roma: Città Nuova, 2005.
- Moran Cepèdano, Jesús. „Przebaczenie krzywdy jako uczynek miłosierdzia”. *Paedagogia Christiana* 1/37 (2016): 203–222.
- Nowak, Marian. *Teorie i koncepcje wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Nuzzo, Pietro. „Il mio incontro con il dialogo”. W: *Atti del corso di approfondimento per 'amici del dialogo' tra persone di convinzioni diverse, Castelgandolfo, 6–9 aprile 2006*, red. Claretta Dal Rì, Diana Arnaldo, 21–22. Roma: Città Nuova Editrice, 2006.
- Trepkowska, Elżbieta. „Dwie koncepcje przebaczenia. Przebaczenie jako warunek i jako element procesu naprawy relacji międzyludzkich”. *Etyka* 42 (2009): 121–135.
- Zani, Vincenzo A. „Duchowość komunii”. *Nowe Miasto* 2–3 (2008): 81.
- Zani, Vincenzo A. *Chiara Lubich. Educazione come vita*. Brescia: La Scuola, 2010.
- Zarzecki, Leon. *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*. Jelenia Góra: KPSW, 2012.